

ВЛАДИКА ШУМАДИЈСКИ ВАЛЕРИЈАН

Саша Антонијевић*
Српска православна
епископија шумадијска,
Крагујевац

Апстракт: Епископ шумадијски Валеријан Стефановић један је од бивших епископа Српске Цркве у тешком периоду прогона. Приказ његовог деловања као епископа шумадијског написан је уз коришћење различитих трага и сведочанстава. О овом свештенослужитељу није много писано, али су остала жива сведочења о скромном Божијем човеку који није расирицавао вајру сукоба, већ је дискретно и непоколебљиво традио што се изразио дало.

Кључне речи: Епископ Валеријан, Епископија шумадијска, Српска Православна Црква.

Владика шумадијски Валеријан рођен је као Василије Стефановић 15. јуна 1908. године у Великој Лешници у Подрињу,¹ од оца Милорада и мајке Катарине. Завршио је шест разреда гимназије у Шапцу 1925. године, Богословију Светог Саве у Сремским Карловцима 1931. године, и Богословски факултет у Београду 1935. године. Предавао је у Шестој мушкој гимназији у Београду од 1936. године,² а 1939. године положио је професорски испит.

Замонашио га је чувени научник, игуман Леонтије Павловић, 5. априла 1938. године (четврте недеље Великог поста) у манастиру Раваница (Врдник) на Фрушкој Гори. На Благовести 1938. године рукопо-

* antonijevickg@gmail.com.

¹ Датум рођења наведен је по јулијанском календару који је тада био и званични државни календар.

² Сава, Епископ шумадијски, Српски јерарси од деветог до двадесетог века, Евро – Унирекс – Каленић, Београд – Подгорица – Крагујевац, 1996, 49. На другом месту Владика Сава наводи да је предавао у Другој мушкој гимназији. Сава, Епископ шумадијски, „Педесетогодишњица оснивања Српске православне епархије шумадијске (1947–1997)“, Српска православна епископија шумадијска 1947–1997. Шемањизам, Каленић, Крагујевац, 1997, 10.

ложио га је у ђакон Епископ Сава Трлајић, а 1. септембра 1940. године у јеромонаха рукоположио га је Епископ Арсеније Брдваревић. За викарног епископа будимљанског изабран је 11. децембра 1940. године на ванредном заседању Светог Архијерејског Сабора, и тај избор у име малолетног краља Петра потврдило је Краљевско намесништво.³

Хиротонисао га је 26. јануара 1941. године у београдској Саборној цркви Патријарх Гаврило, уз саслуживање руског заграничног Митрополита Анастасија и Епископа тимочког Емилијана.⁴

У својој беседи на хиротонији, Владика Валеријан је између осталог пророчки за себе рекао: „Данас сам и ја призван, полагањем Ваших свјетих руку и уз топле молитве, да наставим дело галилејских рибара; да проповедам Јеванђеље Царства ‘у добро време и невреме’ (2 Тим 4, 2); да проповедам и распетог и васкрслог Господа Христа.“

Поменуо је и како замишља своје пастирствовање, чега ће се држати читавог живота: „Колико мора да буде пожртвовање пастира и превелика љубав према своме стаду, колика умешност?! За сваку овцу мора бити места у његовом срцу. Према свакој мора употребити одговарајући лек, водећи рачуна о узрасту, полу, васпитању, о образовању, особинама карактера и разним другим околностима.“

1. У току рата

На последњем Сабору уочи Другог светског рата одлучено је да у случају рата сви епархијски архијереји буду у својим епархијама. Када је почео рат тако је и било. Патријарх је са Владом и Двором отишао у унутрашњост, а потом је заточен од Немаца. У Патријаршији су остала само два викарна епископа – Владика Валеријан и Епископ Арсеније (Брдваревић). Они су у Патријаршији сачекали и заузимање Београда од стране Немаца, 13. априла 1941. године.⁵ Није им било лако. У разрушени Београд, центар Српске Патријаршије, почетком маја стигао је и чувени Митрополит Јосиф, који је у својим мемоарима оставио спомен о сусрету са викарима: „О мом доласку у Београд брзо су разнели вест, у свештеничке и друге кругове, моји сапутници, и већ пре подне 5.

³ *Српска православна епархија шумадијска 1947–1997. Шемањизам*, Каленић, Крагујевац, 1997, 11.

⁴ Сава, Епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветиој до двадесетог века*, Евро – Унирекс – Каленић, Београд – Подгорица – Крагујевац, 1996, 49.

⁵ Ђурић, Проф. др Вељко, „Архијереји Српске Православне Цркве 1941–1944. године у документима немачке службе безбедности“, *Српска слободарска мисао* (септембар/октобар 2000), 173.

У посетише ме у стану поред других, оба викарна епископа: Арсеније и Валеријан. Дођоше да их тешим, а ја бејах жедан утехе са њине стране! А јадна нам утеха, жалосна нам мајка!⁶

Убрзо је Митрополит Јосиф са двојицом викарних епископа, Арсенијем и Валеријаном, посетио заточеног Патријарха Гаврила у манастиру Раковица.⁷ Исти епископи су 11. маја саслушавани од стране немачког официра у вези са разним питањима која су интересовала Немце.⁸ Дешавало им се и да их Немци приводе због лажних дојава за припрему пуча у Београду.⁹

Као и други српски епископи и Владика Валеријан је био интересантан немачкој обавештајној служби, те је и он праћен.¹⁰

Немци Митрополиту Јосифу надаље нису дозвољавали да посети Патријарха, па је Митрополит у току Божићног поста послао Владику Валеријана да причести заточеног Патријарха.¹¹

Када је Митрополит Јосиф преузео кормило Цркве, имао је викарне епископе за своје озбиљне помоћнике. Својим залагањем и односом према другима, Владика Валеријан је оставио позитиван утисак о чему је писао и архимандрит Никон, некадашњи старешина манастира Каленић: „Питом и благодатан и врло добар човек, и врло приступачан.“¹²

Једна од дужности младог викарног епископа била је и брига о избеглим и протераним свештеницима.¹³ Тада се нагледао и наслушао незамисливих трагедија. Када је Српска Православна Црква припремила Меморандум о злочинима усташа у НДХ, поставило се питање ко ће га потписати и предати Немцима. Митрополит Јосиф, а и остали епископи, како пише Слијепчевић, „устезали су се да ово учине“.¹⁴ Зато је Меморандум потписао Владика Валеријан. Вероватно због тога да ако дође до неких негативних реакција не страда Црква, а Владика Валеријан је био најмлађи епископ. Са друге стране, био је Патријархов викарни

⁶ Јосиф, Митрополит скопски, *Мемоари*, Цетиње, 2006, 142.

⁷ Јосиф, Митрополит скопски, *Мемоари*, Цетиње, 2006, 144.

⁸ *Истио*, 150–156.

⁹ *Истио*, 171–172.

¹⁰ Ђурић, Ђ. Вељко, *Голіоша Српске Православне Цркве 1941–1945*, Београд, 1997, 172.

¹¹ Јосиф, Митрополит скопски, *Мемоари*, Цетиње, 2006, 186.

¹² Мемоари архимандрита Никона, некадашњег старешине манастира Каленић, необјављени.

¹³ Блаженопочивши Владика Сава је за Владику Валеријана говорио да је у овом послу свима био и отац и мајка. Д. М. С., „Двадесет година од упокојења Епископа Валеријана“, *Каленић* 4–6 (1996), 10.

¹⁴ Слијепчевић, Др Ђоко, *Историја Српске Православне Цркве*, књига III, ЈРЈ, Београд, 2002, 111.

епископ. Дакле, овај Меморандум Српске Цркве са потписом Владике Валеријана предат је немачком војном заповеднику Србије 8. јула 1941. године. Исти меморандум са истим потписом појавио се и у Лондону 1. новембра 1941. године.¹⁵

Владика Валеријан је био и један од потписника антикомунистичког „Апела српском народу“ у току Другог светског рата. Овај апел је потписиван у августу 1941. године.¹⁶

Заједно са осталим српским епископима учествовао је у дочеку моштију кнеза Лазара, цара Уроша и преподобног Стефана Штиљановића, које су спашаване из фрушкогорских манастира.¹⁷ Испред Српске Цркве надгледао је и преношење остатака краља Александра и краљице Драге Обреновић из старе Цркве Светог Марка у крипту нове Цркве Светог Марка.¹⁸ Заједно са Митрополитом Јосифом и другим епископима учествовао је у црквеним слављима (попут Спасовдана – славе града Београда, празника Светог Саве, Божића и других празника) које су тих година организоване у време владе генерала Недића. После Богојављења 1944. године, такве свечаности нису више биле обележаване као пре тога.¹⁹

У Словенији је између два светска рата постојао међу Словенцима покрет за прелазак у православље.²⁰ Доласком окупатора, многи Словенци су протерани, и своје уточиште су пронашли у Србији. Како је међу прогнаним Словенцима било и православних, у Цркви Ружици је за њих служено на словеначком језику. Највеће окупљање Словенаца у току рата у Београду збило се 29. августа 1943. године у Саборној цркви, када је римокатолички свештеник Томаж Улага прешао у православље. Овом чину присуствовао је Владика Валеријан са око 30 свештеника.²¹

¹⁵ Супротно од Слијепчевића, историчар Вељко Ђурић тврди да је Меморандум потписао Митрополит Јосиф, а не Владика Валеријан (Ђурић, Ђ. Вељко, *Голгоша Српске Православне Цркве 1941–1945*, Београд, 1997, 215; 236).

¹⁶ Ово пише Слијепчевић. Митрополит Јосиф у својим мемоарима сведочи да ни је био присутан у Београду када су владини људи поднели другим епископима Апел на потпис. Они су потписали, уз обећање да ће текст бити ублажен и улепшан. Текст није преправљен, а Митрополит Јосиф је по повратку одбио да га потпише. Јосиф, Митрополит скопски, *Мемоари*, Цетиње, 2006, 223–224.

¹⁷ О овом догађају више види у „Спашавање моштију Светих Срба 1942. године и мисија професора Радослава Грујића“, *Каленић* 6 (2013), 34–38.

¹⁸ О овом догађају постоји у архиви Светог Синода Српске Православне Цркве читав извештај са фотографијама.

¹⁹ У овим свечаностима осим архијереја узимали су учешће и генерал Недић, министри, официри и припадници Српске државне страже и Српског добровољачког корпуса.

²⁰ О православним Словенцима види у Антонијевић, Саша, „Историја Српске Православне Цркве у Словенији“, *Теолошки погледи* XLVI (2013), 3, 923–950.

²¹ Ђурић, Ђ. Вељко, *Голгоша Српске Православне Цркве 1941–1945*, Београд, 1997, 262.

Када су савезници током 1943. године бомбардовали Ниш, и том приликом убили око 250 невиних цивила, у Београду је 27. октобра исте године Владика Валеријан заједно са свештеницима држао помен убијеним Нишлијама.

Постоје и нека мишљења да је Владика Валеријан имао активну улогу у равногорском покрету у току рата, и да је био задужен за везу са војводом Момчилом Ђујићем.²² Можда то има везе са чињеницом да је Владика Валеријан у Богословији био школски друг са касније чувеним свештеником и војводом.

У току борби за ослобођење Београда, Митрополит Јосиф је са осталим архијерејима и Владиком Валеријаном био у подруму Патријаршије. Ослобођење је Владика Валеријан дочекао у Београду, и заједно са тадашњим архијерејима учествовао је у молитвама за погинуле ослободиоце. Ту је могао да види представнике нове власти, који су присуствовали молитвама, често и љубили крст, а недуго затим постајали прогонитељи Цркве.

Ратна страдања су на Владикау Валеријана оставила веома болан утисак. Последњег дана свога живота Владика је разговарао са свештеником Марком Подгорцем о ситуацији у Кини, и тада је рекао: „Не дај ми Боже да ја доживим још један рат.“²³

2. Послератни период

Српска Православна Црква је од 1921. године имала и своју мисију у тадашњој Чехословачкој. Уз помоћ наших истакнутих епископа који су тамо боравили, Епископа нишког Доситеја, Епископа бачког Иринеја Ђирића, Епископа рашкопризренског Серафима, Митрополита Јосифа, Митрополита Дамаскина и других, оформљене су и две епархије под српском јурисдикцијом. У Чешко-моравској епархији епископ је био Горазд Павлик, а у Мукачевско-прјашевској епархији епископи су били Срби. У току Другог светског рата Чешко-моравска епархија је много страдала, а њен Епископ Горазд, са неколико својих свештеника, убијен је од стране нациста. После рата Српска Православна Црква се жестоко борила да задржи тамо своју јурисдикцију, иако је Руска Православна Црква желела да преузме ове епархије. На нашу штету, у комунистичким властима Црква у Југославији није имала ослонац, чак је била и страшно прогоњена. Када је Чешко-моравска епархија по ослобођењу

²² Vuković, Tomislav, „Dijalogom do istine zbog sadašnjosti i budućnosti“, *Glas koncila* 8 (1705) (25. 2. 2007), 25.

²³ *Лейоџис Саборне цркве у Крајујевцу*, 81.

1945. године затражила да Свети Синод Српске Православне Цркве постави тамо сталног епископа, или да бар пошаље свога делегата у чину епископа, Свети Синод је одлучио да у Чешку као делегата СПЦ пошаље Епископа Дамаскина, који је од 1932. до 1938. године и био епископ мукачевско-прјашевски, доброг и образованог епископ који је добро познавао прилике у Чехословачкој и тамошњој Цркви. Међутим, југословенска власт није издавала пасош Епископу Дамаскину, иако је Свети Синод интервенисао више пута. На седници Светог Синода 20./7. септембра 1945. године, расправљало се поводом тога:

„Нама се онемогућује потребна веза са Чешком Православном Црквом, каже Митрополит Јосиф, а баш за ову везу подесан је преосвећени Епископ Дамаскин. У случају да се ради о личности и да би државне власти затражиле да у Чешку иде друго лице, понудио је преосвећеном викарном Епископу Господину Валеријану да он изврши ову мисију у Прагу и он је пристао на то.“²⁴

Свети Синод је решио да у Чешку иде Епископ Валеријан ако се не успе са Епископом Дамаскином.²⁵ Митрополит је био мишљења „да се надлежне власти боје да ако ко од наших архијереја оде у иностранство, да се отуд неће ни враћати“.²⁶ Митрополит Јосиф је тада рекао и: „Ми не смемо напустити ову епархију и Свети Архијерејски Сабор би нам приговорио да нисмо водили рачуна о том“.²⁷

Како је постало очигледно да југословенске комунистичке власти не желе да дозволе Епископу Дамаскину да иде у Чешку, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве је 4. октобра 1945. године затражио пасош за Епископа Валеријана и свештеника Миљивоја Црвчанина.²⁸

Након две седмице пасоши нису добијени, и Свети Синод је „свој захтев поновио Министарству иностраних послова 20. октобра 1945. године“.²⁹

Митрополит Дамаскин није отишао у Чехословачку, није му допустила југословенска власт. Ни Владика Валеријан није отпутовао за Праг. Руска Православна Црква је 1946. године у Чешку послала свог епископа, а 1948. године узела је Чехословачку под своју јурисдикцију.

²⁴ Син. Бр. 1698/зап. 443 од 20/7. септембра 1945. године. АСин.

²⁵ Син. Бр. 1698/зап. 443 од 20/7. септембра 1945. године. АСин.

²⁶ Син. Бр. 1698/зап. 443 од 20/7. септембра 1945. године. АСин.

²⁷ Син. Бр. 1698/зап. 443 од 20/7. септембра 1945. године. АСин.

²⁸ Син. Бр. 1698 од 4. октобра 1945. године; Извештај Митрополита Јосифа о периоду од 1941. до 1946. године на Светом Архијерејском Сабору 1947. године. АСин.

²⁹ *Исшо*.

Зашто није у Чехословачку отишао владика Валеријан? Разлог је највероватније био тај што је и тадашња југословенска власт потпомагала отимање чешке епархије од Српске Православне Цркве.³⁰

Владика Валеријан је повратак Патријарха Гаврила дочекао у Београду крајем 1946. године, где је по његовом доласку убрзо и служио са њим. Убрзо потом, вероватно почетком 1947. године, представници Министарства унутрашњих послова вршили су притисак на Владика Валеријана да „одаје службене тајне односно да прича шта се дешава у Патријаршији“. Владика је такве притиске одбио, а о свему је обавестио Патријарха Гаврила.³¹

Свети Архијерејски Сабор је на свом чувеном мајском заседању 1947. године одлучио да формира Шумадијску епархију.³² Епархија је основана од намесништава крагујевачког, лепеничког, темнићког, левачког, беличког, јасеничког, космајског, опленачког и колубарско-посавског. Актом АЕБр. 1214 од 16. јуна 1947. године, Архиепископија је сва ова намесништва упутила да се од 15. јула 1947. године поштом обраћају Шумадијској епархији. Вероватно је на Сабору већ 1947. године договорено да се Шумадијској епархији припоји манастир Драча и парохије: баљковачка, грбичка, грошничка, прва и друга забојничка и дивостинска. Та одлука спроведена је тек након смрти Владике Николаја, канонског епископа жичког, без чије сагласности није могла да се изврши арондација и ново разграничење епархија. За епископа шумадијског 1946. године једногласно је изабран викарни Епископ будимљански Валеријан. Владици Валеријану поверена је на администрирање и Жичка епархија, јер се Владика Николај Велимировић налазио у Америци.³³

„Патријарх српски Гаврило из Патријаршијске ризнице дао је Епархији шумадијској један архијерејски окрут, жезал и митру (дар последњег руског цара Николаја Митрополиту српском Димитрију) и архијерејски чиновник.“³⁴ Патријарх Гаврило је као помоћ новоформираној

³⁰ Блаженопочивши Владика шумадијски Сава је говорио да је Чешка епархија просто отета од Српске Православне Цркве.

³¹ Ђурић, Вељко Мишина, *Летопис Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2000, 123.

³² АЕБр. 28/записник 102 од 7. маја 1947. године. На овом Сабору учешће су узели сви преживели архијереји Српске Цркве (међу њима је био и Епископ будимљански Валеријан), осим Епископа жичког Николаја, Епископа далматинског Иринеја и Епископа америчко-канадског Дионисија.

³³ Неповратак епископа на своју епархију након рата био би санкционисан да није у току био прогон Цркве.

³⁴ Сава, Епископ шумадијски, „Педесетогодишњица оснивања Српске православне епархије шумадијске (1947–1997)“, *Српска православна епархија шумадијска 1947–*

епархији, из благајне Архиепископије београдско-карловачке наредио да се новоформираној епархији изда тадашњих 10.000 динара.³⁵

3. Устоличење

Из новоосноване епархије, тачније из Крагујевца, дошла је црквена делегација у Београд да договори устоличење Владике Валеријана.³⁶ Делегацију је 21. јуна примио Патријарх Гаврило, а потом Митрополит Јосиф и новоизабрани Епископ шумадијски Валеријан. Сусрети су били веома срдачни, и договорено је да Владика Валеријан, са још једним епископом и мањом пратњом, дође на устоличење колима директно из Београда, и да устоличење буде у недељу 20. јула 1947. године. Међутим, како је остало записано у Летопису Саборне цркве у Крагујевцу, тешко је било пронаћи превозна средства за тај дан, па је Владика Валеријан са Епископом Хризостомом изненада дошао у Крагујевац јутарњим возом у суботу 19. јула. По усменом предању коме се више може веровати, Владици је нова власт припремала дочек пун непријатности, па је их је Владика Валеријан предухитрио.

Ту суботу Владика је провео у одмарању у свом конаку, а те вечери је одслужено бденије у Саборној цркви. На дан устоличења, Владика је у 8 сати кренуо главном улицом ка Саборној цркви, праћен многим свештеницима. На улазу у порту, код велике гвоздене капије, Владику је топло поздравио председник Црквене општине Радојко Којунџић, а Владика му се захвалио. „Одатле праћен од свештеника обучених пошао је у храм а за сво време маса усхићена што има свог Владику клицала је и бацала цвеће пред његове ноге.“³⁷ Испред саме цркве Владику је поздравио протојереј Милун Јовановић, архијерејски намесник крагујевачки:

„Ваше Преосвештенство, велика ми се радост указала данас и част, да Вас поздравим у име братије овог светог храма, у име крагујевачког намесништва, у име свештенства и у име оне светосавске хришћанске мисли, која дубоко живи у срцу народа

1997. *Шемањизам*, Каленић, Крагујевац, 1997, 7.

³⁵ *Исшо*.

³⁶ Делегацију су сачињавали: Милун Јовановић, протојереј и архијерејски намесник крагујевачки, Радојко Кујунџић, председник црквеноопштинског одбора и трговац крагујевачки, Софроније Петровић, протојереј, Велимир Марковић земљорадник из Десимиrowца, и Душан Милентијевић, земљорадник из Белошевца (*Лешојис Саборне цркве у Крајујевцу*).

³⁷ *Лешојис Саборне цркве у Крајујевцу*.

овог места и овог краја. Православни духовни Крагујевац оснивањем Шумадијске епархије доживео је срећу и радост коју је некада имао у данима кнеза Милоша. Опет је Крагујевац постао духовни центар Шумадије. И Свети Архијерејски Сабор, овим историјским актом погодио је чежњу и жељу православног и светосавског Крагујевца.“

Даље је у свом говору хвалио светосавље и православље Крагујевца, а и Владикау Валеријана као Патријарховог викара. Говор је завршио речима:

„Ми свештеници шумадијски дајемо Вам обећање пред овом светињом нашом и наших отаца, да ћемо поћи за Христовим крстом, који ћете Ви пред нама носити и да ћемо се збити под заставу коју ћете Ви држати над Шумадијском епархијом а коју је пре осам векова над српством развио Свети Сава. Срећно и добро нам дошао Свети Владико.“³⁸

Владика се захвалио, а више пута је био прекидан аплаузом, а у храм је ушао праћен узвицима из народа „Живео, живео!“. Потом је Владика служио Свету архијерејску Литургију уз саслуживање 16 свештеника и 2 ђакон, а певао је хор Хришћанске заједнице. На крају Литургије, викарни Епископ моравички Хризостом, Патријархов викар и изасланик, прочитао је Акт о постављењу Епископа Валеријана за епископа новоосноване Епархије шумадијске, поздравивши га и пожелевши му свако добро. Тада је Владика Валеријан одржао беседу:

„Стара Милошева престоница, резиденција првих митрополита Срба, Мелентија и Петра, постаје данас Божијим благословом и Божијом помоћи резиденција епископа шумадијских. Када је Свети Архијерејски Сабор наше свете Цркве донео одлуку да оснује Епархију шумадијску, он је, поред тога што су то захтевале црквене потребе, хтео тиме још да ода признање дичној Шумадији и да укаже хвалу, не можда тако бројном, али ипак великом храму.

Велики је Крагујевац по својој величанственој прошлости и сјајним традицијама. Велики је по своме родољубљу. Велики је по својој слободољубивости. Велики је по своме херојству. Велики је по своме пожртвовању. Велики је по своме мучеништву. Од

³⁸ *Лейопис Саборне цркве у Крагујевцу.*

како је пукла прва устаничка пушка па све до последњих дана, синови дичне Шумадије и овога града проливали су своју крв, давали своје животе и улагали своје кости у темеље наше државе и наше отаџбине. И овај последњи страшни и крвави рат није прошао а да овај град није дао своје жртве. Неколико хиљада најбољих синова и кћери, цвет наше омладине, наша узданица, дали су своје животе на олтар слободе, идући загрљени и храбро у смрт као истински потомци својих славних предака. Ми са овога места се дубоко клањамо њиховим сенима и топло се молимо свевишњем Творцу да упокоји њихове душе тамо где нема печали, бољезни, ни воздиханија, но жизан бесконачнаја, а њиховој родбини, њиховим очевима и мајкама, браћи и сестрама да ублажи бол, да их утеши у њиховој превеликој тузи за својим милим и драгим.

Велики је овај град, браћо моја и сестре, и по својој истинској и искреној љубави према светој вери православној и према светој Цркви православној. Наши преци су били велики и славни зато што су истински били одани и што су истински волели своју свету Цркву Православну. У Цркви су научили да воле слободу, у Цркви су научили да воле своју отаџбину. Вера православна их је научила јунаштву и херојству. Вера православна их је учила пожртвовању. Вера православна је усадила у њихове душе, у њихова бића, све оне особине због којих их ми данас славимо као духовне величине и вође нашега народа.

Као потомцима тих великана, наша је, више него света дужност, браћо моја и сестре, да чувамо нашу веру као најдрагоценије благо. Она је наше најдрагоценије благо, јер представља апсолутну вредност и апсолутну неопходност за свакога онога који бар и најмање хоће да размишља и који бар и најмање уме да осећа.

Вера нам је кроз нашу свету Цркву казала и показала да има Бога. Казала нам је које су све наше обавезе и дужности према Њему. Говори нам којим Га поступцима вређамо, и кад Га увредимо да има могућности да нам се опрости. Ко би нам све то и много другог тако разложио. Сам човек то није могао, нити сада може. Било је покушаја и у најстаријим и у најновијим временима. Али је у томе било и бива толико противуречности да се не зна коме и чему треба веровати.

Вера је наша апсолутна потреба, јер шта би од нас и овако несретних људи да нам Господ није открио своје Божанске планове. Да нас није осветлио истином, да нам није указао и показао пут којим треба да идемо. Вера нас хришћанска про-

свећује. Вера нас крепи и бодри у несрећи, беди и недаћама овоземаљског живота, а после смрти одводи у бољи, блажени, лепши и вечни живот.

Вера нам кроз нашу свету Цркву саопштава да овим светом управља Бог. Говори нам да је први човек по својој сопственој вољи учинио грех и отпао од Бога. Она нам јавља да је Бог одредио свог јединородног Сина да нам буде Спаситељ, да нас својом смрћу на крсту спасе од греха и смрти. Она нам открива да ће у своје време сви мртви васкрснути, а затим да ћемо сви ићи на праведни суд Сина Божијег на коме ћемо за своја добра дела бити награђени блаженством у вечном животу, а за грехове кажњени страшним мукама у паклу огњеном.

Вера је наша апсолутна потреба, јер нам открива вољу Божију, и показује која су дела добра а која рђава. Она нас освећује кроз свете тајне које су од Бога установљене. Чим човек дође на свет она га кроз Свету тајну крштења чисти од првородног греха и даје му нови благодатни живот. Ако је ко по својој немоћи поклекнуо, она га уздиже и покајањем удостојава да добије опроштај грехова и измирење с Богом. А изнад свега, наша света вера даје сваком човеку могућност да се истински сједини с Богом. Ову изванредну благодат добија сваки верник у Светој тајни причешћа у којој прима тело и крв Господа Христа и постаје учесник у највећој светињи, учесник у бесмртном и вечном животу.

Вредност наше свете вере састоји се још и у томе што је она решила проблем смрти. Стотинама и хиљадама година лебдела је смрт над човеком као зла коб. Син Божији, Богочовек Господ Христос својим сјајним васкрсењем победио је смрт, разрушио врата ада и омогућио човеку улазак у Царство Божије. Зато нас наша вера православна учи да смрт није крај него само прелаз у бољи и лепши живот. Живот у коме нема недаћа, у коме нема бола, у коме нема туге и жалости, у коме нема беде и искушења.

Чињеница је, и то непобитна чињеница да је наша вера православна, кроз нашу свету Цркву да смо били и велики и сјајни, моћни и силни, одважни и храбри, пожртвовани и несебични, искрени и простодушни. Учинила је да смо имали своје огромно царство, просвећене вође народне и просвећен народ. Учинила је да смо имали (и то у време када је код осталих народа било врло ретко) своје списатеље и своје законодавце, своју књижевност и своју културу, своје војсковође и своје витезове.

Наша вера је покретач сваког корисног, сваког светог и узвишеног посла. Она је учинила да је наша историја богата и славна.

Богата див јунацима. Богата књижевницима. Богата песницима и уметницима. Богата културним ствараоцима. Богата свецима и светитељима. Богата човештвом и поштењем. Богата самопрегором и пожртвовањем.

На Косову смо били изгубили све. И царство и државу и богатство и славу. Једино што је остало била је наша вера православна и наша Св. Црква Православна. Пет векова смо робовали. Пет векова је једино Црква лебдела над својим народом. Под најтежим условима, под најтежим околностима привијала се уз свој народ. Бодрила га, храбрила, штитила, чувала и сачувала. Не само сачувала него и очувала у могућности да у датом моменту стресе ропске ланце и чврсто прихвати у своје руке многоочекивану слободу.

Ето браћо моја и сестре, зашто наша вера представља за нас апсолутну вредност и зашто је она наша апсолутна неопходност. Њу као неоцењив дар неба морамо чувати као највећу светињу по цени највећих жртава, самопрегора и одрицања. Никаква ни најблиставија могућност овога света не сме у нашим очима засенити нашу чисту и свету веру хришћанску. Никаква мудрост овога света не треба да помути наше правилно схватање живота, наше погледе на свет, наше погледе на човека и односе међу људима. Никаква примамљивост овога света не сме изагнати Сина Божијег из душа наших јер је ту место само за Њега.

Ваше Преосвештенство, Дозволите да Вам најсрдачније и најтоплије захвалим. Молим да моју благодарност испоручите и Његовој Светости Патријарху српском Господину Гаврилу, као и Светом Архијерејском Синоду наше свете Цркве. Моја топла благодарност, и вама браћо свештеници на вашем бројном учешћу у овој великој свечаности. Вама браћо и сестре искрено захваљујем на свечаном дочеку на изразима поштовања и љубави. Нека вас за све то Свемилостиви и Свемогући Господ обилато награди свим добрима. Благодат Господа нашег Исуса Христа и љубав Бога Оца и заједница Светога Духа нека буде са свима вама! Амин.³⁹

Нове власти нису благонаклоно гледале на устоличење новопостављеног епископа. Како их је Владика Валеријан својим изненадним доласком надмудрио, организовали су инцидент на самом устоличењу. Чим је Владика Валеријан почео да беседи, из мноштва народа у препуној цркви, неко је – како су присутни касније записали у лето-

³⁹ *Лешојис Саборне цркве у Крајујевцу.*

пису, „збуњено и са страхом“ – викнуо: „Доста попе, доста, није ти ово политички збор“. Викнуо је то када је Владика рекао „Велики је по своме родољубљу“, и настао је велики метеж у цркви. Владика Валеријан је престао да говори, а неко је полупао стакло на северним црквеним вратима. За тог „неког“ остало је записано: „Овај безумник је како неки кажу добио своје и побегао је из цркве.“ Настала је веома непријатна ситуација. Епископ Хризостом је ушао у олтар, а Владика Валеријан је стајао и ћутао, док је забуна још трајала. Свештеник Обрен Лазовић из Краљева ушао је у олтар и изашао кроз олтарска врата, и хтео је да скине одежде, и да другачије наступи у одбрану Цркве (као Апостол Петар у Јеванђељу). Поред самог Владике Валеријана био је свештеник (касније Патријарх српски) Хранислав Ђорић, као секретар Светог Архијерејског Синода. Била је велика трема код свих, а онда је приступио крагујевачки свештеник Драгиша Којић и викнуо: „Живео Владика Валеријан“.

„Баш тада је изашао на амвон свештеник Саборне цркве, Груја Грујовић, сав блед од узбуђења и једним продирућим, умирујућим гласом, апеловао на народ да се смири указавши на присуство претседника градског одбора који је стајао испред солеје а недалеко од Владике, Милутина Марковића. Од тога момента народ се је почео да стишава и психоза страха да нестане, а наш Владика, је продужио своју беседу оданде где је стао, истим тоном, мирно и сталожено као да се ништа није десило. Завршио је беседу после чега је народ Крагујевца и околине одушевљено клицао своме Владици.“⁴⁰

Само присуствовање верног народа устоличењу било је својеврсно исповедање вере, и један храбар чин. Власти су се потрудиле да тога дана многи буду ван града. Неки су послати на прокопавање Лепенице, други на плевљење пасуља, а школска деца су послата у Шумарице.

„По завршетку беседе, Преосвећени Владика је дао отпуст а по томе из свога стола делио верним нафору који су прилазили са страхом и љубављу према своме Архипастиру, но и са зебњом и будношћу да му се не деси нешто непожељно, непријатно.“⁴¹

Владика је, након свега, из цркве изишао весео, делећи благослове народу, тешко се пробијајући кроз многобројни народ који му је клицао „Живео, живео“.

⁴⁰ *Летопис Саборне цркве у Крагујевцу.*

⁴¹ *Летопис Саборне цркве у Крагујевцу.*

Потом је са Епископом Хризостомом и свештеницима отишао у црквену салу на свечани ручак. У здравици се свима захвалио, домаћинима из Крагујевца и гостима из Београда. Посебно се Владика осврнуо на свештенике и на црквене одборнике, искрено им упућујући лепе речи:

„Поздрављам драгу браћу свештенике, и искрено захваљујем на знацима оданости, поштовања и љубави. Ја сам данас примио жезал епископа шумадијских, у искреној жељи и тврдој намери да на новом положају дам све што од себе могу дати за добро наше Цркве и наше дивне Шумадије. Али, господо, то је јасно свакоме, да ћу у томе послу имати успеха само уз помоћ вашу. Могу желети што год хоћу, могу предузимати што год хоћу, али без ваше сарадње резултати ће бити слаби или никакви. Шумадијска епархија има дивних свештеника. Већина од њих гори искреном и истинском љубављу према Господу Христу и ја се топло молим Богу да та љубав постане што плодотворнија, а плодотворнија ће бити ако искрено будемо сарађивали, ако искрено будемо се прихватили прела на који смо по Божијем призиву дошли. Ја искрено желим да између мене и вас не буде никакве преграде и никаквих посредништва. Не само да ће ми бити тешко, него ћу осећати нарочиту пријатност да се са вама чешће виђам и да се са вама и појединачно и скупно разговарам и договарам о свима црквеним: епархијским и парохијским пословима. Ако тако будемо чинили Бог ће благословити наш и рад и труд.

Дозволите ми господо да поздравим г. Радојка Кујунџића, као и сву г. г. црквеноопштинске саветнике и одборнике и да им захвалим на њиховој доброј вољи и напорном труду ако организује ове свечаности, а нарочито око стварања могућности за смештај епископа као и смештај оних црквених тела која морају постојати у једној епархији. То старање значи искрену и несебичну љубав према вери православној и према светој цркви православној. А љубав је оно, што човека чини човеком и још више, што човека чини хришћанином, јер „Бог је љубав“, пише у Светом Писму, „и који у љубави стоји у Богу стоји и Бог у њему стоји“. Господ Христос је љубав. Хришћанство је љубав тако конкретно испољи онда је нас пастира и архи-пастира више него дужност, да то констатујемо, да то истакнемо. То је доказ браћо и господо да Бог промишља о свему и да не напушта свет, јер још има људи који Га носе у душама

својим. Свемилостиви Господ нека вас обилно награди сваким добром и сваким обиљем.“⁴²

Приликом устоличења Владике Валеријана, појавио се један храбри локални фотограф, али му је на крају пришао, по његовим речима, агент ОЗН-е, извадио му цео филм из фотоапарата и уништио га.

4. На Епархији шумадијској

Два дана након устоличења, Владика Валеријан је актом позвао све црквене општине и манастире да епархијске разрезе за текућу годину уплаћују новоформираној епархији. Због тешкоћа у комуникацијама које су у то време постојале, а вероватно понекад намерно ометане од тадашње власти, епископ шумадијски је донео одлуку да све расписе штампа у *Гласнику* и позвао је да се прати *Гласник* и да се поступа по тим епархијским расписима.

Већ крајем 1947. године, на молбу тамошњег свештенства, Владика Валеријан је формирао младеновачко намесништво, а касније бељаничко и орашачко. У епархији је тада било 158 парохија, 109 црквених општина и 111 парохијских храмова.⁴³ Девет парохија је било без свештеника, што је у то време била добра покривеност свештенослужитељима.

Новом епископу на новоформираној епархији, како је сам извештавао Свети Синод, нимало није било лако. Требало је образовати Црквени суд, Епархијски савет, Епархијски управни одбор, решити питање епархијске зграде... Па када се све образује, требало је дати основне смернице за рад, што се све очекивало од архијереја, а све то под притиском недобронамерне власти. Требало је превазићи и све техничке оскудице и недостатак искуства људи на раду у епархијској установи. Владика Валеријан је био задовољан постигнутим: „После покушаја и напора који су се понекад разбили под тежином околности и услова, можемо са задовољством констатовати, да су први и најтежи проблеми решени.“⁴⁴ Личним контактима или преко „посредних органа“, Владика

⁴² *Лешојис Саборне цркве у Крајујевцу.*

⁴³ Сава, Епископ шумадијски, „Педесетогодишњица оснивања Српске православне епархије шумадијске (1947–1997)“, *Српска православна епархија шумадијска 1947–1997. Шематизам*, Каленић, Крагујевац, 1997, 8. Годину 1947. епархија је завршила са 112 црквених општина, и 158 парохија од којих су биле попуњене 149, а 9 су опслуживане. Годишњи извештај Владике Валеријана Светом Архијерејском Синоду Српске Православне Цркве о стању у Шумадијској епархији у 1947. години. Православни епископ Епархије шумадијске Бр. 257 од 5. маја 1948. године. АСин.

⁴⁴ Годишњи извештај Владике Валеријана Светом Архијерејском Синоду Српске

је био упознат са дешавањима у целој епархији. Богослужења су редовно вршена широм епархије, „али је било доста жалби од стране верника и свештеника да су често били ометани врло грубим методама од стране Месних власти, или неодговорних фактора, у одржавању молитвених скупова – заједничких слава, заветина, литија.“⁴⁵ Владика се жалио на немогућност да се слободно проповеда са проповедаонице, да нема црквене штампе у епархији, да нема могућности да се држи верска настава по школама Видео је проблем, али и решење у тој ситуацији:

„Брани се деци, која пружају руке према Христу и хоће да му приђу. Не бирају се сретства да се у чедне душе дечије посеје семе атеизма преко школске катедре. Ово је семе обучено редовно у плашт псеудо-науке. Покушаји да се ствар у овом погледу поправи остао је глас вапијућег. Породица и кућа – домаћа црква примила је на себе да пружи оно, што је требало Црква да пружи преко својих одговорних фактора. Али за ову улогу није духовно и религиозно дорасла свака породица. Наша је интенција била да се утицај који је Црква изгубила у школи, пренесе на породицу. У том правцу биће и даље наша настојања.“⁴⁶

У то време Владика Валеријан био је задовољан свештенством и монаштвом, а задовољан је био и посећеношћу богослужењу вернога народа, наводећи да ни стари свештеници не памте тако велики број причасника. Број крштења и венчања се само мало смањео, и то у градовима. Био је презадовољан како и обични верници на себе презимају одбрану вере.

Епископа шумадијског је, види се из његовог извештаја, највише бринуо положај свештеничких удовица, свештеничке сирочади и престарелих свештеника.

Искуство које је стекао као викарни епископ уочи рата, а посебно током и непосредно по окончању рата, Владика Валеријан је касније допунио и као епархијски епископ који је у време неустрашивог Патријарха Гаврила био члан Светог Архијерејског Синода. Сустрети Патријарха Гаврила са представницима тадашњих власти, уз присуство свих епископа из Светог Синода, били су веома оштри и понекад напети.⁴⁷ Водило се рачуна од стране клира које се речи

Православне Цркве о стању у Шумадијској епархији у 1947. години. Православни епископ Епархије шумадијске Бр. 257 од 5. маја 1948. године. АСин.

⁴⁵ *Исшо.*

⁴⁶ *Исшо.*

⁴⁷ Белешка о посети г. Милоја Дилпарића, председника Државне комисије за вер-

користе, али су поруке увек биле веома изразите. Такав чврст став Српска Црква, после смрти Патријарха Гаврила, никада више није заузимала. Патријарх је знао да иза себе има заточеништво под Немцима као штит, а био је и свестан својих година. То му је омогућавало да испред Светог Синода заузме чврст став, не увлачећи при том у незгодне ситуације младе епископе. Владика Валеријан је тако искусио доста тога из тог тешког периода, без да је отворено ушао у сукоб са тадашњим властима.

Са Патријархом Гаврилом је понекад учествовао и у хиротонисању нових епископа.⁴⁸

Године 1950. умро је Патријарх Гаврило. Био је то велики губитак за Српску Цркву. У клиру је остао утисак да је он био велики првојерарх који је знао, умео и хтео да брани Цркву, и да је добро води у тим немирним временима.⁴⁹ Владика Валеријан је тада био члан Светог Архијерејског Синода, и активно је учествовао у свему што је у таквим приликама дужност Светог Синода. Тада је са другим члановима Светог Синода, епископима Арсенијем и Викентијем, примио делегацију Савезне верске комисије – Дилпарића и Калезића, и остало је забележено да су чланови Синода изјавили да је Патријархова смрт била изненадна, и да је то велики губитак за Српску Православну Цркву.⁵⁰ Истим поводом, Свети Синод примио је 10. маја 1950. године и делегацију Савеза Удружења свештеника. Присутни су били Митрополит Арсеније, и епископи Викентије (касније Патријарх српски), Владимир и Валеријан. Неко је за државне органе саставио извештај о току сусрета, у коме је за Владикау Валеријана навео: „Валеријан је цјело вријеме шутао.“⁵¹

Владика Валеријан је у Крагујевцу живео скромно, на почетку у изнајмљеној кући. Дошао је са једним кофером, а кућа у коју се сместио била је потпуно празна. Крагујевачки свештеници су успели да од верника набаве један кревет, ормар, сто и пећ. Кућа је имала 4 собе и 2 предсобља, грађена је крајем XIX века, већ је била оронула, те је на брзину преуређена. Месечно је плаћано за закуп куће 500 тадашњих динара.⁵² Домаћица у двору била је баба Круна, мајка

ска питања при Председништву Владе ФНРЈ, Његовој Светости и новоизабраним члановима Светог Архијерејског Синода дана 8. јула 1949. године. Син. Бр. 2462 од 14. Септембра 1949. године. АСин.

⁴⁸ Учествовао је у хиротонисању Епископа Никанора Иличића.

⁴⁹ *Лейшойис Саборне цркве у Крагујевцу.*

⁵⁰ Забљешке о смрти Патријарха Гаврила од 8. маја 1950. године, АЈ, 144 – 3 – 61.

⁵¹ Извештај о Комеморативној сједници 10. маја 1950. године упућен државним органима. Потпис је недовољно читљив. АЈ – 144 – 3 – 61.

⁵² Ова кућа је за епархију купљена тек 1953. године за тадашњих 1.500.000 дина-

страдалог друга Владике Валеријана. Тако су почели први дани у новој епархији.

Иначе, Владика Валеријан у својој епархији није запамћен као епископ познат по чежњи за овоземаљским благом и разметљивошћу, већ као штедљив и скроман, увек спреман да помогне од својих прихода.

Када би му у посету долазио неки свештеник, прво би га Владика питао за породицу, а потом да ли је за зиму припремио зимницу и дрва. Младим свештеницима, како би им помогао финансијски када им је помоћ најпотребнија, знао је да да на опслуживање још једну парохију.

И сама Црква је живела скромно. Сваки мали подухват био је велика радост. Ако би се фарбала ограда Саборне цркве (1956) или ако би се прикупљао прилог за израду Христовог гроба (1957), све је то била велика ствар за тадашње стање Цркве.

Владика је морао да се бори да заштити сваки педаљ порте Саборне цркве. Власт је 1958. године одузела југоисточни део порте за подизање зграде ДОЗ-а. Владика је изричито био против тога. Био је подржан и од Црквеног одбора, чак се Црвена општина жалила и преко суда, али нису могли да сачувају порту у целини.

Следеће године Владика је лично повео акцију да се организује прикупљање прилога за оправку Саборне цркве која је била у лошем стању.⁵³ Тих година (1959) радост је била и када би црква од неких пензионера добила половне тепихе. Познавао је Владика тешко стање цркве, па је и сам, од својих скромних прихода, приложио цркви 1960. године четири свештеничке и једну ђаконску одежду.

У то време забрањене су пратње покојника по граду, и то су власти урадиле из два разлога. Први је био из потребе уређења урбаног начина живљења, а други је произишао из тадашње државне идеологије – апсолутно потискивање цркве из живота друштвене заједнице. Из тог разлога одобрено је Цркви да на Градском гробљу у Крагујевцу преуреди једну породичну гробницу у капелу.⁵⁴ На предлог свештеника Марка Подгорца, старешине Саборне цркве, 1964. године вођени су преговори са Управом гробља о подизању капеле на Палилулском гробљу, али није постигнут договор.⁵⁵

ра. Степковић, Протојереј Драгослав М., „Четрдесетогодишњица Епархије шумадијске“, *Каленић* 6 (1987), 10.

⁵³ О тим оправкама више види у *Летопису Саборне цркве у Крагујевцу*.

⁵⁴ Капела на Градском гробљу у Крагујевцу посвећена је Светим Мироносицама, и дан данас, преуређена и осликане у време старешине свештеника Зарије Божића, служи истој сврси.

⁵⁵ *Летопис Саборне цркве у Крагујевцу*. Палилулско гробље је тако до данашњег дана остало без цркве – капеле.

Ове тешкоће и немаштина у Саборној цркви у Крагујевцу били су само мале недаће у односу на оно што се дешавало широм епархије. Чим је Владика дошао у Крагујевац, почеле су да стижу жалбе свештеника о забранама литија и о инцидентима. То се дешавало и у другим епархијама, па је на захтев Патријарха Гаврила Владика Валеријан 9. јуна 1947. године писао Комисији за верске послове. Жалио се на забране литија и на изазивања инцидентата од стране власти, наводећи конкретне примере.⁵⁶ Само пет дана касније Владика Валеријан се опет на Патријархов захтев поново обратио Комисији за верске послове, наводећи нове инциденте.⁵⁷

У августу месецу Шумадијска епархија је интервенисала за ослобађање похапшених верника на литијама у селу Губеревцу.⁵⁸ У септембру се епархија жалила на неовлашћене наплате аренде од стране локалних власти продавцима и власницима шатора који су се затицали у црквеним портама за време црквених слава.⁵⁹ Већ следеће године жалио се Црквени суд Епархије шумадијске на нападе на цркве, на безразложна хапшења свештеника и верника, на ометања богослужења, на вређање верника и забране и ометање литија. Притисак није попуштао годинама, што се види и из интервенције Владике Валеријана 19. августа 1952. године код Комисије за верске послове, узимајући у заштиту земљораднике из села Брезовца који су осуђени јер су сакупљали прилоге како би сахранили свог преминулог пароха Бранка Цуцуровића.⁶⁰ Пуне су архиве интервенција Владике Валеријана за осуђене свештенике, за монахиње којима је пређено присилним радом у Босни, за јеромонахе којима је наређивано да раде разне послове...

Каква је ситуација била тада види се по томе што је епископ шумадијски морао добро да процени да ли понегде у својој епархији може

⁵⁶ Више види у Писмо Владике Валеријана бр. 1117 од 9. јуна 1947. године српској Комисији за верске послове, објављено у Мишина, Вељко Ђурић, *Лешојис Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, трећа књига, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2002, 1011.

⁵⁷ Више види у Писмо Владике Валеријана бр. 1145 од 15. јуна 1947. године српској Комисији за верске послове, објављено у Мишина, Вељко Ђурић, *Лешојис Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, трећа књига, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2002, 1012.

⁵⁸ Види у Мишина, Вељко Ђурић, *Лешојис Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, трећа књига, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2002, 1018–1019.

⁵⁹ Види у Мишина, Вељко Ђурић, *Лешојис Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, трећа књига, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2002, 1022–1023.

⁶⁰ Преминули свештеник био је избеглица, а породица веома сиромашна. Види у Мишина, Вељко Ђурић, *Лешојис Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, трећа књига, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2002, 1231–1232.

да служи, а да га тамо не очекује непријатност. Осим тога, велика тешкоћа било је сиромаштво и лоши путеви. Путовао је Владика чезама, тањигама, аутобусима, фијакерима. Понекад и пешице. Ноћивао је приликом тих канонских посета веома скромно. Када је једном посетио манастир Благовештење, морао је са ђаконом да ноћи у шупи која је прокишњавала.

Преузимањем Епархије шумадијске, Владика је преузео и администрацију Жичком епархијом, јер се Владика Николај налазио у Америци. У свом годишњем извештају за 1947. годину, хвалио је тамошње свештенство и монаштво, али се жалио на немаштину. Није могао да врши канонске посете: „Канонске визитације, из познатих разлога, нисмо могли обављати. Упознавање епархије морали смо чинити преко аката и путем усмених информација.“⁶¹

Владика Валеријан није био неинтересантан тадашњим властима. Будно су пратили како се понаша. Непознати аутор је, за некога из власти, саставио извештај о епископима СПЦ са територије НР Србије, и у њему је за Владика Валеријана написао:

„Један је од потписника антикомунистичког *Ајела српском на-
рогу* у току рата. После рата није се непријатељски истицао али није показивао ни наклоности према новој Југославији. Врло је затворен и углавном се држи по страни. На речима показује добру вољу за сређивањем односа између цркве и државе а у пракси или се не залаже за то или у најчешћим случајевима бива на страни најреакционарнијих епископа. Тако напр. прошле године обећао је да ће гласати за признање Удружења и да ће дати пуну подршку Патријарху у његовим напорима за сређивањем односа са државом али та обећања није доследно испунио. Додуше није гласао против Удружења али није гласао ни за (уздржао се од гласања). На овогодишњем Сабору био је строго по страни тако да је скоро био неприметан. Нити је позитивно нити негативно иступао, али приликом доношења саборских одлука увек је гласао за предлоге и став реакционарног епископата. Треба напоменути да старији реакционарни епископат има на њега доста великог утицаја.“⁶²

⁶¹ Извештај Владике Валеријана о стању Епархије жичке у години 1947. Православни епископ Епархије шумадијске Бр. 263 од 7. маја 1948. године. АСин.

⁶² Непотписани извештај за некога на власти, под насловом „Кратки подаци за епископе са територије НР Србије“, написан у Београду 13. јула 1954. године. Интересантна је дописана белешка „Врло битно“.

Трудио се Владика Валеријан у време Патријарха Викентија да се што мање експонира, али је више нагињао „старој струји“. Тако се Патријарх Викентије једном приликом 1952. године јадао представницима власти о проблемима које је имао око признања Свештеничког удружења, помињући и Владика Валеријана. Чудио се његовом понашању, односно ставу, иако је имао добру епархију, а није имао никакве личне незгоде.⁶³

Уочи редовног заседања Светог Архијерејског Сабора 1953. године, професор Богословског факултета др Душан Глумац написао је извештај Државној комисији за верска питања о могућим проблемима на Сабору. Наводећи како очекује да ће се који архијереј понашати, за Владика Валеријана је писао да је, заједно са Епископом Василијем, тесно повезан са „старима“, и да избегава да уђе у Синод, јер је и он са „старима“ избегавао да се компромитује, очекујући „треће“ време.⁶⁴

На пријему чланова Светог Архијерејског Сабора 1958. године, код тадашњег председника Југославије Јосипа Броза, Владика Валеријан се приликом фотографисања поставио на веома пристojној удаљености.

5. Време Патријарха Германа

Владика Валеријан је Патријарха Германа врло добро познавао од раније. Он је и замонашио Патријарха Германа.⁶⁵ Били су веома блиски, до избора Патријарха 1958. године.

Избор Патријарха је од државе био режиран и условљен (што не треба мешати са тим какав је био Патријарх Герман). То највише сведочи посета Светог Синода СПЦ Савезној комисији за верска питања када су „чланови Синода (а били су присутни сви) преко Епископа Хризостома саопштили одлуку Саборске конференције, по којој су епископи вољни да се Патријарх изабере споразумно са државом, али да Епископат не може дати раније имена кандидата пошто по Уставу Српске Православне Цркве на то има право више од 15 епископа. Епископат моли државу да из списка личности које имају право по Уставу да буду кандидати изнесе шта има против кога лично.“⁶⁶

⁶³ Ђурић, Вељко Мишина, *Летопис Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2000, 246.

⁶⁴ Ђурић, Вељко Мишина, *Летопис Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2000, 274.

⁶⁵ Као администратор Жичке епархије, док је Владика Николај Велимировић био у изгнанству, Владика Валеријан је рукоположио и Патријарха Павла за јерођакона.

⁶⁶ Поверљива Забелешка о посети Синода Синода Српске Православне Цркве

На тај предлог Светог Синода, председник Савезне верске комисије (тј. тадашњи федерални министар вера) Добривоје Радосављевић је дословно рекао: „Држава захтева да један од тројице кандидата буде Епископ жички Герман, а друга двојица кога год хоће Епископат“.⁶⁷

Постоји и усмено предање да је Владику Валеријана, учи избора, у Крагујевцу посећивао ноћу и председник верске комисије. Један свештеник је сатима лежао сакривен испод завесе на отвореном прозору у кући која је била тик уз двор, и слушао разговор. Највероватније по позиву Владике, да ако се нешто догоди, остане истинито сведочанство о томе.⁶⁸ Владика Валеријан је био изложен различитим увредама и претњама да се прихвати кандидатуре као један од кандидата, како би то дало легитимитет избору Патријарха. Владика је био упоран и стално је понављао: „Мој кандидат за Патријарха је Владика Хризостом“. Када су га питали да ли он сам жели да постане Патријарх, одговор му је био исти.

У току избора, Владика Валеријан је био и један од кандидата за Патријарха 1958. године, али је, као и Митрополит Дамаскин, одустао, не желећи да учествује у таквом избору.⁶⁹

Колико је Владика Валеријан имао поверења у Епископа Хризостома, и да је то поверење било обострано, види се и по томе да је Епископ Хризостом понекад свој глас на Сабору, када је био одсутан, поверавао Владици Валеријану.⁷⁰

Проту Марка Подгорца, свештеника од поверења, Владика Валеријан је молио да разговара са господином Којунџићем из Крагујевца и да га замоли да као члан изборног сабора не гласа за избор Епископа Германа за Патријарха. Којунџић је отишао на изборни сабор, али је тамо гласао за Патријарха Германа, и све му испричао. То је утицало на однос новоизабраног Патријарха према Епископу шумадијском.⁷¹

Савезној комисији за верска питања 8. септембра 1958. године, Ров. Вг. 125/58, објављено у Вељко Ђурић Мишина, *Прилози за историју Српске Православне Цркве II*, Лепосавић, 2006, стр. 14.

⁶⁷ Исто. Занимљиво је да је тај састанак трајао само 15 минута.

⁶⁸ Тог свештеника је Владика Валеријан ценио, и 1976. године је предложио Св. Синоду да га одликује правом ношења напрсног крста „због примерног свештеничког владања, предане свештеничке и парохијске службе, показане дисциплине, љубави и оданости СПЦ и својој служби Богу и своме народу“. Св. Синод је прихватио предлог. Син. Бр.924/76 од 13. априла 1976. године. АСин.

⁶⁹ Поверљиви документ као Забелешка о посети Савезној комисији за верска питања чланова Синода Српске Православне Цркве, дана 9. септембра 1958. године, Ров. Вг. 127/58. објављено у Вељко Ђурић Мишина, *Прилози за историју Српске Православне Цркве II*, Лепосавић, 2006, стр. 15.

⁷⁰ АЈ – 144 – 66.

⁷¹ Разговор са породицом упокојеног проте Марка Подгорца, децембар 2012. г.

После избора Епископа Германа за Патријарха 1958. године, Епархија жичка остала је упражњена све до 1961. године. Патријарх је Жичку епархију нудио угледним епископима, а међу њима и Епископу шумадијском Валеријану. Владика Валеријан није прихватио да са Шумадијске епархије пређе на Жичку.⁷²

Након избора односи са Патријархом су захладнели, до неколико година пред смрт Владике Валеријана. Како су односи постајали бољи, тако је Владика Валеријан постајао све више утицајан у Сабору, чак је Владика Сава причао да је Владика Валеријан усмеравао ток Сабора.⁷³

Као Епископ шумадијски, као озбиљан епископ, Владика Валеријан је често био у делегацијама које су посећивале, или дочекивале представнике других Православних Цркава. Тако је 1956. године путовао у Москву, приликом обнављања српско-руских односа. Дочекивао је госте на Опленцу, као Александријског Патријарха или Патријарха цариградског Атинагору, или у Крагујевцу Патријарха руског Пимена. Тада је искоришћена посета Руског Патријарха да се у Шумарицама постреланим Крагујевчанима одслужи помен после читавог низа година. Са Патријархом Германом путовао до Босне, Херцеговине, Свете Горе...

Да се претпоставити да је Владика Валеријан своје односе према властима градио, без обзира на притиске, онако како је проценио да је то одговарало Цркви. Када је 1963. године Свети Архијерејски Сабор донео одлуке о променама у Српској Цркви на Западу, и када су уместо бившег Епископа Дионисија бирана тројица нових епископа, Владика Валеријан је подржао такве одлуке.⁷⁴ У сукобу који је настао са јерархијом из Македоније након њиховог неприхваћеног проглашења аутокефалије, Владика Валеријан је био за умерено решење.⁷⁵ Био је

⁷² Пов. бр. 01–198/1–61. Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са Патријархом Германом – 24. т. г. Од 11,30 – 13 часова у Патријаршији. АЈ – 144 – 52.

⁷³ Потврда речи владике Саве може да буде и осуда македонских архијереја на Светом Архијерејском Сабору 1967. године. Владика Валеријан је био један од епископа који су успели да убеди већину на Сабору за блажу одлуку а не моментално рашчињење. Био је присталица става да се оставе отворена врата. Забиљешка о разговору између тајника Комисије за вјерска питања Извршног вијећа Сабора Ивана Лазића и Епископа пакрачког Емилијана Мариновића вођеном дне 25. IV 1968 у епархијском двору у Пакрацу. До разговора је дошло на захтјев Лазића. АЈ – 144 – 110.

⁷⁴ Владика Валеријан 1963. године у разговорима са представницима власти ни је држао страну Епископа Дионисија. Белешка о разговору председника Комисије за верска питања Републике Србије од 25. јула 1963. године. АЈ – 144 – 67.

⁷⁵ Извештај од 25. маја 1967. године Комисије Републичког извршног већа за верска питања о разговорима са епископима Српске Православне Цркве са подручја СР Србије, обављених пред заседање Светог Архијерејског Сабора СПЦ 1967. године о односу између Српске и Македонске православне цркве. АЈ – 144 – 104.

става да Македонцима не треба дати аутокефалност, али да не треба за собом затворити сва врата.

Велики успех Владике Валеријана је што је у веома тешким временима за Цркву, по речима блаженопочившег Владике Саве, поставио здраве темеље младој епархији. Крагујевац је тада био војни центар и центар војне индустрије, а самим тим и стециште многих безбедносних служби ненаклоњених Цркви.

Када су касније окови око Цркве попустили, Владика је почео више да путује по епархији. Прве канонске посете Владика Валеријан почео је тек 1952. године.⁷⁶ Да обиђе епархију требало му је 12 година, о чему је у Летопису епархије и сам записао:

„Старали смо се да обиђемо сваку парохију у Епархији и то смо за ових 17 година и учинили. Обишли смо, са сасвим малим изузетком, све. У огромној већини парохија служили и постарали смо се да кажемо коју поучну и утешну реч. То обично приликом храмовних слава или разних освећења: св. храмова, звоника, црквених и парохијских кућа, иконостаса и слично.“⁷⁷

За подизање нових цркава није добијао дозволе, па је тако „подстицао подизање нових парохијских домова, црквених сала и звоника“.⁷⁸

Обновљене су 72 цркве, 2 су президане, сазидано је 20 звонара и подигнута су 44 нова парохијска дома.⁷⁹

У време Владике Валеријана почело се и са фрескописањем Саборне цркве. Почело се од олтара, а фрескописац је био јеромонах Наум Андрић. Подухват је финансиран од добровољног прилога верника које су сакупљали свештеници. Планирано је да се радови наставе, али је несрећа Владике Валеријана даље радове зауставила.

Када је Владика дошао у Шумадијску епархију, затекао је само 6 монаха и 23 монахиње. Иза Владике је остало 22 монаха и 70 монахиња, а рукоположио је и око 100 свештеника.⁸⁰

⁷⁶ Степковић, Протојереј Драгослав М., „Четрдесетогодишњица Епархије шумадијске“, *Каленић* 6 (1987), 10.

⁷⁷ Степковић, Протојереј Драгослав М., „Четрдесетогодишњица Епархије шумадијске“, *Каленић* 6 (1987), 10.

⁷⁸ Сава, Епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветиој до двадесетиој века*, Евро – Унирекс – Каленић, Београд – Подгорица – Крагујевац, 1996, 49. Када је основана Шумадијска епархија, у епархији је било 158 парохија а само 39 парохијских домова.

⁷⁹ Степковић, Протојереј Драгослав М., „Десетогодишњица упокојења Владике Валеријана првог епископа Шумадијске епархије“, *Каленић* 5 (1986), 5.

⁸⁰ Степковић, Протојереј Драгослав М., „Десетогодишњица упокојења Владике Валеријана првог епископа Шумадијске епархије“, *Каленић* 5 (1986), 4.

У време Владике Валеријана обновљен је манастир Ралетинац, па манастир Тресије, па манастир у Темнићу, и на крају Благовештење (рудничко).

Био је таквог карактера да је понекад знао да плане на свештенике, али је, како прича један стари прота из свог искуства, као човек јаке вере, знао убрзо да позове свештенике и да им се извини и тражи опроштај.

Своју крсну славу, Светог Василија Великог, обележавао је скромно, али достојанствено. Редовни гости су му били свештеници Саборне и Старе цркве из Крагујевца, и епископи жички Василије и браничевски Хризостом. Треба знати да су та два епископа, уз Владикау Валеријана, били стубови Српске Православне Цркве у тим тешким временима. Владика Хризостом је био, по разним сведочанствима савременика, најумнији наш епископ тог времена, и несуђени Патријарх на изборима 1950. године.

Владика Валеријан је са тада младим Епископом Савом Вуковићем, својим наследником на трону епископа шумадијских, одржавао један отворен и срдчан однос.

Владика је волео и поштовао монаштво. Та љубав је, како за време Владикиног живота тако и по његовом упокојењу, била обострана.⁸¹ За његово време, после три века, пропојао је манастир Тресије.⁸²

Пуно је помагао сиротињу. Често је и целу своју плату давао сиромашнима.⁸³

Своје родитеље сахранио је у манастиру Грнчарица. У том манастиру, у Цркви Светог Николе, за покој душа својих родитеља Владика је приложио живопис, а често је гледао да помогне и овај манастир.

6. Страдање, смрт и сахрана

Владика Валеријан је доживео саобраћајну несрећу код села Марковац, 26. октобра 1971. године око 4 сата после подне. Опоравак је био дуг и мукотрпан. На клиници у Београду провео је 4 месеца. У Ле-

⁸¹ Монаштво је вема волело Владикау Валеријана. Осећали су да их он веома поштује и воли. Знали су монаси да владици за Божић донесу прасе, а Владика би одмах слао да му се донесе мантија у којој му је био новчаник. Прасе би платио, без обзира на противљење монаха. Владика је говорио да не жели да узме монашки динар, јер зна како је тешко зарађен.

⁸² Овај манастир Владика Валеријан је посебно волео. У свом тестаменту навео је да је ово најсиромашнији манастир у епархији, и да овом манастиру оставља трећину своје заоставштине (*Тестамент Влаике Валеријана*).

⁸³ Разговор са породицом проте Марка Подгорца, децембар 2012. г.

топису Саборне цркве у Крагујевцу остало је сведочанство непосредних сведока: „Био је скоро парализован. Није могао да иде. Ишао је са дупком. Од тада он више није имао живот, већ само муку“.⁸⁴ У марту месецу 1976. године Владика Валеријан је позвао код себе у двор тадашњег старешину Саборне цркве Марка Подгорца и ђаконa Слободана Пантића, и рекао им је:

„Братије, позвао сам вас да вам кажем да желим да преведем на вас двојицу моју штедну књижицу, коју имам код народне „Југобанке“ у Крагујевцу, 145 000 старих динара. До краја године уложићу још 200 000 динара. Може да се умре свакога дана, а ја сам међу вама најстарији, па према томе треба први и да идем, путем Богу на истину. Да ми издате подушје онако, како сте издали пок. ректору Живану. У случају моје смрти, одмах када чујете да сам умро, позовите братство, обуците ме у одјејаније, ви знате које и одмах ме по томе пренесите у цркву. Известите телефоном Свети Архијерејски синод, који ће одмах поставити Синодалца који ће доћи да организује сахрану.“⁸⁵

Те године Владика је учествовао на Сабору и добро се осећао. У току лета провео је у рехабилитационом центру Врњци двадесетак дана (са Владиком је био и свештеник Марко Подгорац), али му то лечење ништа није помогло. Храбро се носио са великим тешкоћама. „Тамо као и свуда и увек, ретко га је ко чуо да се нарочито жали на болове, а видело се да не може, да се врло тешко креће. Са много напора и воље за савлађивање свега што је било у његовом болесном организму, како је често говорио „све само бруји“, није се ипак жалио. Трпео је надчовечански све.“

Почео је Владика нагло да малаксава. Шетње по порти су постајале све краће, док није престао да се креће. Врло мало је јео, али се због некретања угојио, што је уз болове био додатни проблем за кретање.

Последње године свога живота Владика Валеријан је и даље био члан Светог Синода. На Покров Пресвете Богородице служио је у Саборној цркви у Крагујевцу, следећег дана био је на седници Светог Синода, у суботу 16. октобра је опет служио у Крагујевцу у Саборној цркви где је извршио последње рукоположење у ђаконa, а у недељу је у Орашју извршио последње рукоположење неког кандидата у свештеника. Дана 21. октобра, који се тада обележавао као дан ослобођења,

⁸⁴ *Лешојис Саборне цркве у Крагујевцу.*

⁸⁵ *Лешојис Саборне цркве у Крагујевцу.*

и када је био забрањен парастос у Шумарицама, Владика је, у пратњи проте Марка Подгорца,⁸⁶ присуствовао свечаној седници градске скупштине. Следећег дана Владика је присуствовао седници Светог Синода. Био је изузетно лепо расположен, и при поласку се са свима веома срдачно поздравио, као да се више неће видети. При повратку у двор, био је такође веома лепо расположен.

Сутрадан увече, у суботу 23. октобра 1976. године, умро је Владика Валеријан.⁸⁷ Умро је у својој столици у свом радном кабинету, у току бденија које је служено у Саборној цркви, а на које није могао да оде.

Свештеници су упокојеног Владикау обукли у свечану одежду у којој је служио само на Васкрс, и пренели су га у цркву. Свештеници и свештенмонаси су читали Јеванђеље, а свештеници, монаштво и народ непрекидно су долазили да се опросте од свога драгог епископа. На цркву је окачен црни барјак дугачак 10 метара. Света Литургија уз присуство пуно верника служена је и у недељу и у понедељак. У недељу око поднева дошао је као администратор, делегат и члан Светог Синода Епископ жички др Василије, а на сам дан сахране дошли су и Епископ бачки Никанор (тада члан Светог Синода), Епископ вршачки Висарион, Епископ пакрачки Емилијан, Епископ далматински Стефан, Епископ браничевски Хризостом и Епископ нишки Иринеј (садашњи Патријарх Српски). У току дана радио Крагујевац је сваких сат времена обавештавао када ће бити сахрана. Осим свештеника и верника, драгог епископа је дошло да испрати и бројно монаштво Шумадијске епархије. Владика Валеријан је био веома поштован међу монахињама и монасима.

Сахрани је присуствовало око 160 свештеника, а њих 30 је учествовало са архијерејима у самом чину опела. Испред државних власти присуствовао је председник републичке Верске комисије Вита Петковић и секретар Влада Станојевић, а испред градских власти председник верске комисије Милићевић, а уз њега је био и Петар Петровић.

Владика Валеријан је сахрањен у Саборној цркви у Крагујевцу.⁸⁸

Како је читав свој живот посветио Цркви, такав му је био и тестамент. Своје мантије, гардеробу, сатове и техничке уређаје, све је оставио свештеницима и монасима. Епархији је оставио крстове, панагије, одежде и књиге. Обезбедио је средства за сахрану, и оставио је жељу да

⁸⁶ О проти Марку види у Саша Антонијевић, свештеник, „Прота Марко Подгорац“, *Каленић* 2 (2013), 24–28.

⁸⁷ Владика Сава у *Српским јерарсима* пише да је Владика Валеријан умро изненада. Сава, Епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветиоог до двадесетог века*, Евро – Унирекс – Каленић, Београд – Подгорица – Крагујевац, 1996, 49.

⁸⁸ Гробно место је било припремљено још током 1959. године, када је извршено генерално сређивање цркве.

се сав његов иметак у новцу раздели на три дела: Српској Православној Цркви, Епархији шумадијској, и „манастиру Тресију на Космају, јер је он најсиромашнији“.⁸⁹

После сахране, у владицином двору је приређена вечера на којој су били епископи и представници власти, када се догодио један мали инцидент. „Том приликом на вечери Епископ славонски Емилијан обратио се председнику верске комисије са речима: „У Србији су врло добри односи између Цркве и државе“. На то му је овај одговорио подигнувши се мало са свога места прстом испруженим према Епископу Емилијану, са мало повишеним тоном: „Благодарећи Епископу Валеријану“.“⁹⁰

Свештеници су 40 дана за редом служили Свету Литургију, четрдесетодневни парастос Епископ жички Василије, а полугодишњи парастос епископи жички Василије и бачки Никанор. Поводом тог парастоса објављен је у црквеној штампи чланак са пар речи о Владици Валеријану:

„Епископ Валеријан био је човек велике љубави. Све људе и сву своју духовну паству је веома волео. Никога он није могао да мрзи. Врата његовога дома била су свима отворена; за свештенике и монахе у свако доба. Свакоме је био искрени пријатељ. Зато га је паства необично волела и много поштовала. Сам је био дисциплинован у вршењу својих дужности а то је исто тражио и од својих свештеника. Био је човек веома компромисан и широкогруд, никада осветољубив; свима је праштао, а ако би кога повредио у осећањима, молио је за опроштај.“⁹¹

Годишњи парастос служили су епископи бачки Никанор, далматински Стефан и шумадијски Сава. Увек су имали лепе речи за упокојеног Епископа Валеријана.

Када је Владика Сава устоличен за шумадијског епископа, прве суботе је служио Свету Литургију и одмах затим парастос над гробом Владике Валеријана, и „истакао је као ретко ко пре њега фигуру духовно-моралну“ Владике Валеријана, назвавши га „Савешћу Светог Архиепископског Сабора“.⁹²

⁸⁹ *Тесѣаменї Епископа шумадијскої Валеријана.*

⁹⁰ *Лешоїис Саборне цркве у Країујевцу.*

⁹¹ Јевтић, Драгиша, свештеник, Пантић, Слободан, Ђакон, „Полугодишњи парастос блаженопочившем Епископу Валеријану“, *Гласник* 5 (мај 1977), 133–134.

⁹² *Лешоїис Саборне цркве у Країујевцу*, 89.

Литература:

Антонијевић, Саша, „Историја Српске Православне Цркве у Словенији“, *Теолошки погледи* XLVI (2013), 3, 923–950.

Антонијевић, Саша, „Прота Марко Подгорац“, *Каленић* 2 (2013), 24–28.

Vuković, Tomislav, „Dijalogom do istine zbog sadašnjosti i budućnosti“, *Glas koncila* 8 (1705) (25. 2. 2007), 25.

Д. М. С., „Двадесет година од упокојења Епископа Валеријана“, *Каленић* 4–6 (1996), 10.

Ђурић, Проф. др Вељко, „Архијереји Српске Православне Цркве 1941–1944. године у документима немачке службе безбедности“, *Српска слободарска мисао* (септембар/октобар 2000), 171–193.

Ђурић, Ђ. Вељко, *Годишња Српске Православне Цркве 1941–1945*, Београд, 1997, 172.

Ђурић, Вељко Мишина, *Прилози за историју Српске Православне Цркве II*, Лепосавић, 2006.

Ђурић, Вељко Мишина, *Годишња Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2000.

Ђурић, Вељко Мишина, *Годишња Српске Православне Цркве 1946–1958. године*, трећа књига, Српско културно друштво „Зора“, Книн – Београд, 2002.

Јевтић, Драгиша, свештеник, Пантић, Слободан, ђакон, „Полугодишњи парастос блаженопочившем Епископу Валеријану“, *Гласник* 5 (мај 1977), 133–134.

Јосиф, Митрополит скопски, *Мемоари*, Цетиње, 2006.

Годишња Саборне цркве у Крагујевцу.

Сава, Епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветиој до двадесетиој века*, Евро – Унирекс – Каленић, Београд – Подгорица – Крагујевац, 1996.

Слијепчевић, др Ђоко, *Историја Српске Православне Цркве*, књига III, ЈРЈ, Београд, 2002.

„Спашавање моштију Светих Срба 1942. године и мисија професора Радослава Грујића“, *Каленић* 6 (2013), 34–38.

Српска православна епархија шумадијска 1947–1997. Шематизам, Каленић, Крагујевац, 1997.

Степковић, Протојереј Драгослав М., „Десетогодишњица упокојења Владике Валеријана првог епископа Шумадијске епархије“, *Каленић* 5 (1986), 2–5.

Степковић, Протојереј Драгослав М., „Четрдесетогодишњица Епархије шумадијске“, *Каленић* 6 (1987), 9–12.

Архив Југославије

Архив Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве

Примљено: 1. 7. 2014.

Одобрено: 15. 8. 2014.

BISHOP VALERIJAN OF ŠUMADIJA

Saša Antonijević

Serbian Orthodox Diocese of Šumadija, Kragujevac

Summary: *This is a story about the life of the Bishop of Šumadija Valerijan Stefanović. This biography of one of the momentous bishops of the Serbian Orthodox Church in the difficult period of persecution, has been, for the first time, based on the documentation and testimonies. There was not much writing about this ecclesiastic, but numerous testimonials remained after this modest Godly man who never stirred up any conflicts, but discretely and resolutely mended and built.*

Key words: *Bishop Valerijan, Diocese of Šumadija, Serbian Orthodox Church.*